

Jegyzetek

A Petőfi Kör „A marxista politikai gazdaságtan időszerű kérdései – a második ötéves terv irányelveiről” című vitájának jegyzőkönyve két változatban maradt fenn. Az egyik a „kivonatos jegyzőkönyv” megjelölést tartalmazza, Hegedűs B. András birtokában maradt fenn. (*Gépirat, 99 old*). A másikon a „lektorálatlan gyorsírásos jegyzet” szöveg szerepel. Ezt a szöveget Hegedűs András – akkor az MDP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke – bocsájtotta rendelkezésünkre, amelyért ezúton is köszönetet mondunk. (*Gépirat, 75 oldal*). A jegyzőkönyv két változata között lényegi eltérést nem találtunk. Az itt közölt szöveg mindig a bővebb változatot tartalmazza.

- ¹ Irányelvek a magyar népgazdaság fejlődésének második ötéves tervéhez 1956-60. (Tervezet) Bp. *Propagandaanyag Terjesztő kiad.*, 1956. A tervezet megjelent a napisajtóban is, ld. *Szabad Nép*, 1956. ápr. 27. A második ötéves terv első koncepciója még 1953-ban született. Az MDP III. kongresszusán Rákosi Mátyás előadói beszédében jelentette be, hogy a terv 1955 „átmeneti éve” után 1956-ban kezdődik majd. A terv lényegében az MDP KV 1955. márciusi határozatán alapult, azt követően készült, sőt az 1955. évi gazdasági eredmények nyomán még feszítették is. A tervet 1956 tavaszán vitára bocsátották; végrehajtására nem került sor.
- ² Az első ötéves tervidőszak 1950-54 között tartott. A tervet az MDF Politikai Bizottsága 1949. decemberében fogadta el, az Országgyűlés dec. 10-én törvényerőre emelte (1949.25.tv.) A terv előirányzatainak jelentős felemeléséről az MDP 1951.febr.25. és márc.2. között ülésező II. kongresszusa döntött, az Országgyűlés a módosítást máj. 20-án fogadta el (1951.2.tv.) A terv a szovjet első ötéves tervet tekintette mintának, egyoldalú erőltetett iparosítási irányvétele a háborús felkészülést szolgálta. Az első ötéves terv olyan szerkezetében korszerűtlen, anyag- és energiaigényes iparfejlesztést indított el, amelynek hátrányos következményeit a hazai gazdaság máig viseli.
- ³ Györffy Sándor emlékezete szerint a szóban forgó PB-tag Szalai Béla, esetleg Ács Lajos volt.
- ⁴ A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusát 1954. május 24-30. között tartották Budapesten.
- ⁵ A szocializmus gazdasági alaptörvénye: „Az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szüntelen növekedése és tökéletesedése útján.” Ld. J. V. Sztálinnak a 6.sz. jegyzetben említett művét, 41.p.
- ⁶ „Sztálini mű”: J. V. Sztálin: *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című, a *Bolsevik* című folyóirat 1952. szeptemberi számában megjelent munkájáról van szó, amely még abban az évben magyarul is megjelent a Szikra kiadásában (*Marxizmus-leninizmus kiskönyvtára, 85-86.sz.*).
- ⁷ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVI. kongresszusán mondott beszédében Sztálin 4 pontban definiálta a kapitalizmus általános válságát: 1. A tőkés gazdasági rendszer mellett megjelent a szocialista rendszer. 2. Megin-

gott az imperializmus hatalma a gyarmati és függő országokban. 3. Színre lépett a gyarmati-félgymati országok fiatal kapitalizmusa. 4. A háború után (az első világháborúról van szó) krónikussá vált az ipari üzemek kapacitásának kihasználatlansága, milliós munkanélküli-hadseregek jöttek létre a legfejlettebb tőkés országokban.

- ⁸ Az SZK/b/P XVI. kongresszusát 1930. jún.16. és júl.13. között tartották Moszkvában. A Központi Bizottság beszámolóját Sztálin jún.27-én mondta el.
- ⁹ Varga Edit: Második ötéves tervünk és a nemzetközi együttműködés. *Szabad Nép*, 1956. máj.8.
- ¹⁰ Az SZKP XX. kongresszusa 1956.febr.14-25. között ülésezett Moszkvában; határozatait a szocializmushoz vezető utak sokféleségéről, a két világrendszer békés egymás mellett élésének lehetőségéről, valamint Hruscsovnak Sztálinról és a sztálini önkényről szóló titkos beszéde fordulatot jelentettek a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom történetében.
- ¹¹ Nagy Tamás: A nemzeti jövedelem termelése és felhasználása. *Szabad Nép*, 1956.ápr.24. (A cikket a kötet függelékében teljes terjedelmében közöljük.)
- ¹² 1951. december 2-án eltörölték a 7 és fél hónappal azelőtt bevezetett jegyrendszert (cukor-, liszt-, zsir-, szappan-, kenyér- és húsjegy), egyidejűleg átlagosan 40 %-os kiskereskedelmi áremelést hajtottak végre. Mivel ugyanakkor a bérből élők fizetésének csak mintegy 20 %-os emelésére került sor, az életszínvonal jelentősen csökkent.
- ¹³ 1953-as intézkedések: az 1953. júniusi KV-határozat és az 1953. július 4-én hivatalba lépő új, Nagy Imre vezette kormány programjának megfelelően 1953 nyarán és őszén számos életszínvonal-növelő intézkedésre került sor. Ezek közül a legfontosabbak: a paraszti adóhátralékok részleges törlése, a beadási kötelek mérséklése, részbeni elengedése, a háztáji gazdaság területének növelése, kilépési lehetőség a termelőszövetkezetekből, adókedvezmények biztosítása, a kiskereskedelem újbóli engedélyezése. 1953. júl.1-jén leszállították a ruházati cikkek egy részének árát, majd szept.6-án általános árleszállításokra került sor, amely az alapvető élelmiszereket, a ruházati termékeket, az iparcikkeket a vendéglátás és a szolgáltatások árait egyaránt érintette. 1953 második felében összesen kb. 1 millió foglalkoztatott bérét emelték átlagosan 100 forinttal.
- ¹⁴ A mezőgazdasági termékek kötelező beadásának rendszere a második világháború alatt született (Jurcsék-rendszer). 1945 májusában eltörölték; két hónappal később újra bevezették, s ettől fogva egészen 1956-ig létezett, amikor október 30-án a kormány eltörölte. A beadás a termékek meghatározott, állandóan változó (1953-ig évente bővülő) körének és mennyiségének kötött, valójában névleges áron való állami felvásárlását jelentette. Valójában adójellegű volt, az állami készletgyűjtés és újraelosztás eszköze.
- ¹⁵ Értéktörvény: az árúk a társadalmilag szükséges munka mennyiségének megfelelően értékesíthetők és cserélhetők.
- ¹⁶ A munkásosztály abszolút elnyomódása a munkásosztály helyzetének a tőkés gazdasági viszonyokból következő állandó rosszabbodása a korábbi életszínvonalhoz képest is, amelyet a dogmatikus politikai gazdaságtan a kapitalizmus állandó, törvényszerű tendenciájaként értelmezett a sztálini korszakban.
- ¹⁷ Ez a felszólalás megjelent, ld. Máté György: A műszaki fejlesztési feladatok helyes meghatározása tervezésünk központi kérdése. *Magyar Nemzet*, 1956.jún.2.

- 18 Műszaki Fejlesztési Tanács: a Minisztertanács felügyelete mellett tevékenykedő főhatóság, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) eldje. Elnöke 1956-ban Kiss Árpád volt.
- 19 Az 1953 június utáni gyors életszínvonal-növelő intézkedéseket (vö. 13.sz. jegyzet) Rákosi és Gerő utóbb a további iparosítást akadályozó tényezőnek tekintette, és ezeket, mint jobboldali elhajlást, Nagy Imre ellen vádként hangoztatták. A jelzett kijelentés egyértelműen a vádaknak hangot adó 1955. márciusi MDP KV határozat ellenében hangzott el.
- 20 Ld. a 11. sz. jegyzetet.
- 21 „Jobboldali elhajlás”: Az MDP KV 1955. március 2-4-i ülése határozatban szögezte le, hogy az 1953 június határozatok végrehajtását egyesek opportunistá, antimarxista módon eltorzították, ami káros jobboldali hibákhoz, jobboldali elhajlásokhoz vezetett. A határozat szerint a jobboldali nézetek azért válhattak veszélyessé, mert Nagy Imre támogatta, sőt hirdette azokat. A határozat jobboldali nézetekként sorolta fel a szocialista iparosítás helyes politikájának elferdítését, a nehézipar fejlesztése elsődlegességének tagadását, a munkásosztály vezető szerepének tagadását, az „olyan kispolgári elméletet, amely szerint az egyszerű áru-termelő paraszti gazdaságokra... a bővített újratermelés jellemző”, a begyűjtési fegyelem meglazulását, a párt vezető szerepének tagadását a Hazafias Népfrontban, a népfront tömegszervezetté alakítását, a „történelmi sikerek” rágalmozó tagadását, a nacionalizmust stb. (A politikai helyzet és a párt feladatai. Az MDP Központi Vezetősége 1955.március 2-4-i ülésének határozata. Bp. Szikra, 1955.)
- 22 Sztálin Vasmű: ma Dunai Vasmű, Dunaújvárosban (akkor Sztálinváros).
- 23 Ld. 11.sz. jegyzet.
- 24 Hruscsov idézetet ld. Nagy Tamás függelékben közölt cikkében (vö.11.sz.jegyzet).
- 25 Maxwelli egyenletek: az elektromos és mágneses erők között fennálló alapvető vonatkozásokat kifejező egyenletek a fizikában.
- 26 Keynes, John Maynard (1883-1946) angol közgazdász, a modern nyugati közgazdaságtan kiemelkedő alakja.
- 27 Ld. 6.sz. jegyzet.
- 28 Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. In: V.I.Lenin művei 22.kötet. Bp.Szikra, 1951.
- 29 Varga Jenő (1879-1964) kommunista közgazdász, 1919-ben pénzügyi biztos, a Nép gazdasági Tanács elnöke. Emigrációban, a Szovjetunióban élt haláláig, a Világ gazdasági és Világpolitikai Intézet igazgatója volt. Említett műve: *A tőkés gazdaság a második világháború után*.
- 30 Az előző jegyzetben említett könyvében Varga Jenő kísérletet tett a kapitalizmus háború utáni új vonásai elemzésére. A könyvet 1947 tavaszán a Szovjet Tudományos Akadémián három ülésen vitatták meg, s szigorú kritikában részesítették. 1947 őszén igazgatói tisztségét elveszítette, s könyve újraírására kényszerült.
- 31 A Petőfi Kör 1956.március 28-án „Az új ötéves terv és a fiatal közgazdászok” címmel ankétot rendezett a Kossuth Klubban, amelyen Antos István (1908-1960) az MDP KV osztályvezetője tartott bevezető előadást. Az idézett kijelentés ott hangzott el. E vita jegyzőkönyve nem maradt fenn.
- 32 A szektornak a termelőeszközöket, B szektornak a fogyasztási javakat előállító iparágak összességét nevezték.

- 33 „Ha nem tartunk mértéket, akkor mint rántottcsirkét megesszük azt a tyúkot, amely jövőre aranytojtást tojna, és ötéves tervünk gyárait, üzemait, kultúrházait már az idén csemegevaj és borjusült formájában elfogyasztanánk”. Rákosi Mátyás beszéde a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) I. kongresszusán, 1950. június 17-én. In: *Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. 4. kiadás. Bp. Szikra, 1955. 418.*
- 34 Siroky, Viliam (1902-1970) szlovák kommunista politikus, 1953-1963 között Csehszlovákia miniszterelnöke.
- 35 HUKO: kelet-szlovákiai vasmű, Kassa mellett. A csehszlovák első ötéves terv egyik legnagyobb presztizsberuházása, 1951-ben kezdték építését, befejezése a hatvanas évek elejéig húzódott.
- 36 1956. júniusában a mezőgazdasági terület megoszlása társadalmi szektorok szerint a következő volt a terület százalékában:
- egyéni gazdaság: 54,9 %
 - szövetkezeti szektor: 20,5 %
 - állami szektor: 21,7 %
- (Forrás: *Donáth Ferenc: Reform és forradalom. A magyar mező gazdaság struktúrájának átalakulása 1945-1975. Bp. Akad. Kiad., 1977. 162. old. 42. táblázat.*)
- 37 Magyarország tőkés országokkal szembeni adóssága 1954-ben 1548,5 millió devizaforintot tett ki. 1955-re ez az összeg 2147,6 millió devizaforintra emelkedett. (Forrás: *Pető Iván - Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985. I. kötet. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985., 281. old.*)
- 38 E tétel azért vált aktuálissá, mert az MDP KV 1955. márciusi határozata a kérdésről megállapította: (1953 júniusa után) „újra feléledtek, sőt egyes elméleti folyóiratainkban kinyomtatásra is kerültek a marxizmus által már régen szétzúzott olyan kispolgári elméletei is, amelyek szerint az egyszerű árutermelő paraszti gazdaságokra, a népi demokrácia viszonyai között, a bővített újratermelés jellemző. E hamis tételből – és ehhez hasonlókból – kiindulva, egyesek tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének parancsoló szükségességét, s ezen a címen a termelőszövetkezeti mozgalom elgáncsolására vettek irányt... A dolgozó parasztságnak – mind a szegény-, mind a középparasztoknak – igazi jólétet, emberi életet, országunk számára fejlett, magas színvonalú mezőgazdaságot, csak a szövetkezeti gazdálkodás kiterjesztése biztosíthat...” (21. sz. jegyzet, id. mű, 12-13. old.) Nagy Imre a vele folytatott 1949-es belső pártvitában az MDP vezetésével szemben azt a nézetet képviselte, hogy az egyéni gazdaság képes bizonyos fokú bővített újratermelésre, s ez is szerepet játszott az MDP Politikai Bizottságából való 1949 szeptemberi kizárásában. Az 1953 júniusi határozat utólagosan igazolta ekkori álláspontját, az idézett 1955 márciusi KV határozat viszont ismét ortodox sztálini alapra helyezkedett ebben a kérdésben.
- 39 A Duna Cipőgyár ma is működik Budapesten, a IV. kerületi Tánács Mihály utcában.
- 40 Elsősorban Péter György: A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában c. cikkéről van szó, amely a *Közgazdasági Szemle* 1954. 3. (decemberi) számában jelent meg. Friss István nem annyira cikkeiben adott hangot efféle gondolatoknak; az általa vezetett Közgazdaságtudományi Intézet volt viszont akkor érlelő műhelye az első gazdasági reform-gondolatoknak.
- 41 Az indiai tervgazdálkodásra vonatkozó kérdés az elnökséghez küldött cédulán szerepelt.

- 42 Kongresszusi Párt: az 1885-ben alapított Indiai Nemzeti Kongresszus Pártról van szó. Vezetői, Mahatma Gandhi, majd Nehru vezetésével küzdött India önkormányzatáért, a függetlenség kivívása után (1950) India uralkodó pártja lett.
- 43 Almási István: Használjuk ki jobban az egyéni gazdaságok termelési lehetőségeit. *Szabad Nép*, 1956. május 6.
- 44 Nagy Tamás hihetőleg Sztálinnak „Az iparosításról és a gabonaproblémáról” 1928. július 9-án mondott beszédére hivatkozik, amelyben Sztálin cáfolja, hogy a kis parasztgazdaság kimerítette továbbfejlődésének lehetőségeit, és hogy ezért nem érdemes tovább is segíteni azokat (*J. V. Sztálin Művei*, Bp. Szikra, 1950. 11. kötet. 196-197. old.).
- 45 A tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló törvényerejű rendelet (Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1950. évi. 4. sz. tvr.) már a „részlettervtől való eltérés” vétségét 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntette, a tvr. 3. par. 1. bek. a büntetések felső határát 10 évig terjedő fegyházban állapította meg; kimondta azonban azt is, hogy „ha a cselekmény a népgazdaság rendje szempontjából különösen súlyos sérelmet idéz elő, a büntetés halálbüntetés.”
- 46 Az MDP KV 1953. június 27-28-i üléséről az 1956. június 30-i *Szabad Népből* rövid közlemény jelent meg, az ülésen hozott személyi döntéseket adva tudtul. Az ülés határozata először 1985-ben, a *Hirmondó* c. szamizdat folyóirat 1985. 2. számának mellékleteként jelent meg. Ezt követően közölte a *Propagandista* c. folyóirat 1986. 4. száma, majd a „Nehéz esztendőkről krónikája 1949-1953” című dokumentumválogatás (*Szerk. és bev. Balogh Sándor. Bp. Gondolat, 1986.*). 1953. december 19-i ülésén a KV a mezőgazdaság fejlesztésének kérdéseit tárgyalta.
- 47 Magyar normál hold: 1 kat.hold(=0,57 hektár) középkötött talajú terület közép-mély szántása illetve azzal egyenértékű munkamennyiség.
- 48 A második ötéves terv irányelvei 1960-ra az 1956. évi 27 millióról 30 millió mázsára kívánta emelni a kenyérgabona termelését. *Ld. 1. sz. jegyzet id. mű.*
- 49 A Kossuth Lajos téren volt mind a Földművelésügyi Minisztérium épülete, mind (a Parlament épületében) a Minisztertanács irodái.
- 50 *Ld. 6. sz. jegyzet, id. mű.*
- 51 Népgazdaságunk fejlődése a második ötéves tervidőszakában. *Társadalmi Szemle*, 1956. 4. sz. (április) 21-36 old. *Ld. még: Konzultáció a második ötéves terv kérdéseiről. (Antos László, Kopátsy Sándor, Huszár István írásai). Uo. 95-117.*
- 52 A „propagandamunka” kifejezés a politikai tömegoktatást jelentette akkor.
- 53 *Ld. 9. sz. jegyzetben.*
- 54 Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetéről van szó.
- 55 Rajonirozás: területi felosztás.
- 56 *Ld. 6. sz. jegyzet, id. mű.*